

telijke ontwikkeling: geen goed woord voor ledigheid was erbij.

De vrijetijdsbesteding van de orthodoxe protestanten maakt dan ook volgens de dissertatie van Wippler een enigszins sobere indruk (vergeleken met de dynamiek in het vrijetijdsgedrag van de katholieken). Daarom ben ik nieuwsgierig naar wat een advertentie heeft opgeleverd die ik in een kerkelijk blad tegenkwam: *'Welke dominee wil op 31 oktober voor een interkerkelijke club van ouden van dagen spreken over: de betekenis van de reformatie voor de vrijetijdsbesteding? Spreker mag van elke gewenste richting zijn, maar liefst boven de 70.'*

Heeft de reformatie ook betekenis voor de vrije tijd van jonge mensen? Het is nog maar kort geleden dat gereformeerde jongeren vier avonden in de week naar een vereniging gingen (de J.V., het zangkoor, de muziekvereniging, het fanfarecorps of de sportclub). In een interview vertelde ik aan Puchinger hoe godzalig-godeloos ik in mijn jeugd mijn zondagen placht door te brengen: elke zondag was totaal gevuld met twee kerkdiensten, een zondagsschool, een jongelingsvereniging en een kring van Jeugd en Evangelie. Alle vrije tijd moest besteed worden: in dat werkwoord keerde het plichtsbesef uit de werktijd op dezelfde zware klompen terug.

Wij hebben de fronthouding van de oude calvinisten positief gewaardeerd (het was er de tijd niet naar om van vrije tijd te genieten), maar ook hier zijn negatieve uitvloeisels aan te wijzen. Gereformeerden vochten tegen liberalen die dikwijls grote levensgenieters waren, van wie zij zich duidelijk afgrensden over de hele linie. Hardnekkig was het vooroordeel dat aan plezieriger dingen spoediger iets werelds en zondigs zat dan aan noodzakelijke. De markt scheen minder gevaarlijk dan de kermis. Amusement – niet klassiek, niet cultureel – was besmet met lichtzinnigheid. Al bij de Hugenoten verdwenen dubbelen, kaarten en andere spelletjes *'où il y a trop de temps perdu'*. Wittewrongel verwierp alle *'onnutte tijdverquistinghe'*. In 1918 rijmelde Luctor in het blad Timotheus:

En christenen zouden in een tijd

Dat 's werelds voegen kraken,

Hun ziel nog bezighouden met

Genoegens en vermaken?

Toen in 1919 de acht-urige werkdag werd ingevoerd, schreef De Graafschapper (a.r.) dat al die vrije tijd tot een geestelijk en stoffelijk voordeel, maar ook tot een oordeel kon worden: *'Laat de arbeider in de eerste plaats zijn vrijen tijd besteden om zich, indien mogelijk, beter te bekwamen in zijn vak'*. Hugo Visscher (a.r.) stemde tegen steun aan de Olympiade van 1928 met verwijzing naar 1 Thimotheus 4:8: *lichamelijke oefening is van weinig nut*. De Spiegelcommentator schreef: *'Hoe komt het, dat veel leerlingen klagen over veel werk; dat zij zoo gejaagd werken? Omdat zij teveel uitgaan, in het algemeen genomen. Voor pret maken is tijd te over.'*

Nog tijdens de tweede wereldoorlog werd dankbaar geconstateerd dat de jonge garde der theologen, door een intensievere arbeidsdrang bezielde, geen tijd wilde verbeuzelen. De kerkstrijd was geen spelletje. Zelfs toen voorbehoedmiddelen in calvinistische gezinnen binnendrongen, werden ze meer met *'nood'* dan met *'spel'* in verband gebracht: dat man en vrouw voortaan meer plezier aan elkaar konden beleven, bleef verborgen onder de schaduw van Augustinus die men soms te vlot met die van Calvijn laat samen-vallen.

Zondag

Voor al op zondag was plezier verboden, al kon een Walchers boertje dat zwemmen op zondag veroordeelde, wel lustig een feest-sigaar opsteken. Heeft de calvinist niet vaak aan zijn plichtsbesef zoveel plezier beleefd dat er voor het plezier zélf weinig of niets meer overbleef? Daar doet zo'n inconsekwente sigaar niets aan af. Voor de Hollandse calvinist was de tabakindustrie een uitkomst. En het ijs! De kermis mocht niet, maar het ijsvermaak wel.

Arbeiders hadden daar overigens weinig tijd voor. Behalve de rustdag was hun enige recreatie: bruiloften en begrafenissen. Schaatsen werd blijkbaar als een variatie van wandelen beschouwd, evenals fietsen. Maar zelfs wandelen werd al gauw slenteren genoemd. Een rapport uit 1955 deed uit de doeken dat ambtsdragers niet goed op de hoogte bleken van de vrijetijdsbesteding van de jeugd die zij bij voorbaat negatief beoordeelden als lanterfantten. Omgang met vrienden heette *'tijd verbeuzelen'*. De vrije tijd moest veiligheidshalve in de gezinskring worden doorgebracht: uithuizigheid leidde tot ledigheid.

Een theoloog, schrijvend over het messiaanse, liet zich ontvallen dat het een protestant niet gemakkelijk valt om op een gezellig feest of een heerlijke kampeervakantie het predicaat messiaans toe te passen! Een dominee moet eens gezegd hebben: hoe verschrikkelijk dat Euwe, als hem in het hiernamaals gevraagd wordt waarmee hij zich in zijn aardse bestaan heeft beziggehouden, zal moeten antwoorden: ik heb geschaakt. Ook romans en gedichten werden een tijdlang tot tijdverkwisting bestempeld.

Het terrein van spel en ontspanning, amusement en toneel was voor vele protestanten zozeer terra incognita, dat er nogal vreemde reacties kwamen op de eerste tv-programma's van de NCRV. Pas in 1952 werd door deputaten die aan de gereformeerde synode moesten rapporteren over de vrijetijdsbesteding, het ontbreken van een volwaardige erkenning van het spelmoment in het gereformeerde leven een ernstig manco genoemd.

Na gedane arbeid

Het meest karakteristiek voor de geschetste

negatieve kanten van de orthodox-protestantse houding tegenover werktijd en vrije tijd is de manier waarop de laatste gebonden blijft aan de eerste. Tot in onze dagen wordt verkondigd *'dat de essentie van ons leven de roeping tot arbeid is en dat onze vrije tijd ontspanning is van onze arbeid en niet méér tijd in beslag mag nemen dan nodig is voor die ontspanning'* (Van Riesen).

De zondag werd vanouds gezien als rustdag na de ingespannen arbeid (uitrusten en toerusten) en vrije dagen waren een uitbreiding van de rustdag, met dezelfde betrokkenheid op de arbeid ervoor en erna. Een Franse synode hield de Hugenoten voor dat ontspanning alleen tot Gods eer is *'wanneer wij ons op een eerbare manier vermaken, om onze flinkheid in stand te houden en onze gezondheid te bewaren, of om onze krachten te herstellen onze geest te verlevendigen, opdat wij ons later opgewekter aan het werk kunnen geven waartoe God ons geschapen heeft.'* Alleen de arbeidstijd is dan de eigenlijke levenstijd van de mens. Arbeid en rust blijven onder één noemer staan, als in het vierde gebod. Het *'werken zolang het dag is'* wordt als bijbelse opdracht eenzijdig betrokken op de beroepsarbeid, die al het andere bijkomstig maakt: helaas moet nu en dan de accu worden bijgeladen, maar een beetje een constructiefout is het wel. Een man mag alleen thuisblijven met ziekteverlof. Weduwnaarspensioen bestaat niet: het werk gaat boven alles. De zondag is de toerusting tot de maandag. *'Dat is het sociale alibi dat wij aan de zondag gegeven hebben als een Ausweis aan een prinses!'* (W. Barnard). De zondag moet gerechtvaardigd worden met de maandag.

Zelfs Van Ruler schreef nog dat wij op zondag uitrusten om nieuwe krachten op te doen voor de komende inspanningen. Vrije tijd vergt een excuus. In de brieven voor de Algemene Kerkvergadering van 1970 vond ik de uitspraak: *'... en moet je eens een dominee met zijn vrouw op een concertavond ontmoeten. Hij put zich uit in verontschuldigen, dat hij zich die avond vrijgemaakt heeft.'* Zo zijn er ook dominees die zeggen: ik lees detectives om mijn hersens te oefenen. *'De ontspanning heeft slechts zin en recht'*, schreef W. J. Aalders, *'als zij beteekent eene reactie op de inspanning, een verfrissing na den arbeid. Deze rhytmiek is natuurlijk; zij is ook zedelijk... Ontspanning moet goed worden geleid, d.i. staan onder de tucht van hogere orde.'* Dat geldt uiteraard vooral voor hóógeerwaarden: *'Ontspanning moet voor de predikant hetzelfde zijn als het wetten van de zeis voor de maaier – d.w.z. alleen voorzover het nodig is voor zijn werk. Mag een arts tijdens een pestepidemie ook maar één minuut langer dan nodig is besteden aan rust en aan ontspanning, als er zovelen zijn die zijn hulp nodig hebben en het een kwestie is van leven en dood?'* (E. M. Bounds).

Dat is drie keer het woord *'nodig'* – als een